

הערה על מאמרם של רן הכהן וברוך קימרלינג

בני מוריס

אני תמיד מתקנא בנחרצות קביעותיהם של הסוציולוגים הביקורתיים ובמוצקות המסד התיאורטי שעליו הם בונים את טיעוניהם. לתקוף אותי 'מימין' הוא ודאי חידוש מרענן בעבורם.

קימרלינג והכהן טוענים ש'השחרתי' את הרצל בכך שייחסתי לו, שלא כדין, תמיכה בטרנספר של ערביי ארץ ישראל. משתמע מדבריהם שהרצל לא תמך בטרנספר, ובהמשך – שרעיון הטרנספר היה זר מעיקרו להנהגה הציונית לפני 1948. הם חולקים עלי וקובעים כי דבריו של הרצל ביומנו, ב-12 ביוני 1895, כוונו למדינה יהודית עתידית שתקום בדרום אמריקה ולא בארץ ישראל. טיעונם משעשע, אבל לא משכנע.

אין אזכור של דרום אמריקה לא בקטע הנדון והמצוטט – בדבר טרנספר רצוי של הנתינים כדי לפנות מקום למהגרים יהודים – ולא בקטעים המופיעים בסמיכות לו, לפניו ואחריו. נכון שבעשרת העמודים של היומן מה-12 ביוני מופיעות פעמיים המילים 'דרום אמריקה', ונזכר בהם גידול קפה. קימרלינג והכהן מסכימים שכדיבר הרצל על 'דרום אמריקה', כיוון לארגנטינה. אך האם ארגנטינה הייתה יצרנית קפה בשלהי המאה התשע-עשרה? לחלופין, באותן פסקאות נזכר גם גידול טבק. האם הטבק היה נפוץ בארגנטינה באותם ימים – או שמא במחוזותינו, במזרח התיכון? האם דיבורים על טבק לא מצביעים דווקא על ארץ ישראל כמחוז חפצו של נביא הציונות?

אבל כל אלה זוטות. בעשרות העמודים של יומנו מיוני 1895, שרטט הרצל את הדגם של מדינת היהודים העתידית לפרטי פרטים – מבלי להתייחס למקום מסוים זה או אחר. מוחו הקודח של הרצל תר בשנים 1895-1896 הלוך ושוב בין ארצות העולם לשם מציאת מפלט ומקלט ליהודי אירופה, שכה חשש (ובצדק) לגורלם, כמעין לוליין, הזורק תמידית ובו זמנית לאוויר אוסף שלם של אפשרויות הצלה לעמו ישראל. ביניהן חשב אף על הפמפס הארגנטיניים – לצד מחשבה תמידית, עקבית, על ארץ ישראל.

את מחשבותיו אלה העלה על הכתב בספרו *מדינת היהודים*, שאת כתיבת הטיוטה שלו סיים ב-17 ביוני 1895. בספר, שהופיע ב-14 בפברואר 1896, צמצם הרצל את שוטטותו במרחבי העולם לשני מקומות – ארגנטינה וארץ ישראל. הוא כתב:

היש להעדיף את פלשתינה או את ארגנטינה? "האגודה" [הציונית העתידית] תיקח מה שיותר לה ומה שיתקבל על דעת הציבור של עם היהודים [...] ארגנטינה היא בטבעה אחת הארצות העשירות בעולם, בעלת שטח עצום, אוכלוסייה קלושה ואקלים ממוצע [...] [אך] הסתננות היהודים עתה עוררה שם מורת רוח [...] [מצד שני] פלשתינה היא מולדתנו ההיסטורית לא-תישכת. השם הזה לבדו יהיה לעמנו קריאת מאסף תוקפת באדיר [...] בשביל אירופה נהווה שם חטיבה של הדייק כלפי אסיה, נשמש משמר-חלוץ של התרבות נגד הברבריות [...] ¹.

ברור מדבריו כי אמנם תהה והשתעשע בעניין ארגנטינה – אך הבין שארץ ישראל מציאותית הרבה יותר כיעדה של הציונות, בעיקר מפני שהיא משמשת מגנט טבעי לעם היהודי (מה גם שארגנטינה הקתולית נרתעה, לדבריו, מהגירה יהודית). בדברו על 'הברברים' לא כיוון לאינדיאנים. ברור מהקטע הזה שבמדינת היהודים – שאת עיקרו חיבר בסמיכות לאותו קטע המצוטט מהיומן – חשב על ארץ ישראל ברצינות רבה, ועל ארגנטינה בספקנות רבה.

ולענייננו, בהקשר לקטע העוסק בהעברת המקומיים כדי לפנות דרך למתיישבים היהודיים: ראשית, האם היה זה נחוץ כאשר מדובר בארגנטינה, לאור אוכלוסייתה 'הקלושה' כדבריו? האם לא סביר יותר שבקטע זה חשב דווקא על ארץ ישראל, שבה האוכלוסייה המקומית הייתה צפופה יותר, ואכן היוותה מכשול להתיישבות יהודית? שנית, החשוב בדברי הרצל ביומנו, ב-12 ביוני, הוא העיקרון שאותו הוא פורש בצורה בהירה ומעורפלת גם יחד: שרצוי והכרחי 'לטרנספר' את הנתינים או את מרבית הנתינים ('העניים'), כדי לאפשר הגירה והתיישבות יהודית מסיבית. הדברים חלים על מדינה עתידית יהודית היכן שלא תקום, ובמיוחד הכרחי הדבר במקום שבו אוכלוסיית הנתינים צפופה. שלישית, בטיוטה שכתב הרצל ב-1901 לכתב-זיכיון של הסולטאן העות'מאני ל'חברת קרקעות יהודית-עות'מאנית' – וכאן צריך להיות ברור אפילו להכהן וקימרלינג, שמדובר בארץ ישראל, וארץ ישראל בלבד – נמצא סעיף המצדד בטרנספר כפוי, אם כי 'מרופד' היטב, של האוכלוסייה המקומית.² רביעית, בספרו *אלטנוילנד* (אוקטובר 1902) תיאר הרצל את מדינת היהודים בארץ ישראל בשנת 1923, שבה המיעוט הערבי הוא על טהרת העשירים; ערבים עניים אינם בנמצא. לאן נעלמו, ואיך קרה הדבר? העניין לא

1 תיאודור הרצל, כתבי הרצל: החזון, מדינת היהודים, תל-אביב תש"ך, כרך א, עמ' 34-35.

2 ראו, אליעזר בארי, ראשית הסכסוך ישראל-ערב, תל-אביב 1985, עמ' 100.

מובהר כלל. ברור שהרצל תמך בטרנספר, אך מטעמים מובנים מיעט לכתוב בנושא ולדבר עליו, מה גם שידע כי יישומו אינו מציאותי בעת ההיא. ניסיונם של קימרלינג והכהן לטהר את הנביא משרץ הטרנספר אכן ראוי לשבח, מנקודת מבט ציונית, אבל חוטא להיסטוריה.

ודבר אחרון. במאמרי השונים בנושא ההנהגה הציונית ורעיון הטרנספר³ לפני מלחמת תש"ח – ואכן, מרבית המנהיגים תמכו ברעיון, אם כי הטילו ספק במעשיות הביצוע ומיעטו לדון בו בפומבי – לא ביססתי את טיעוני על אותו קטע בודד מיומנו של הרצל מה-12 ביוני 1895 (וכאן מתבטאת ההיתממות של קימרלינג והכהן). הדברים מבוססים על חומר רב ועשיר מהמחצית הראשונה של המאה העשרים, הכולל חיבורים, מכתבים ונאומים של מנחם אוסישקין, ארתור רופין, ברל כצנלסון, דוד בן-גוריון, חיים וייצמן וכו'.

3 ראו, למשל, בני מוריס, תיקון טעות, תל-אביב 2000, עמ' 42-57, 60-61, 63-65, 104-116, וכו'.

